חיי אדם — הלכות ראש חודש

דין ר"ח וקידוש לבנה ודין הלל והפטורת:ר"ח מותר בעשיית מלאכה ונשים נוהגות שלא לעשות מלאכה ומנהג הגון הוא ולכן אין להקל להם (תי"ז):

ר"ח אסור בתענית להרמב"ם מה"ת דאיקרי מועד ולשאר פוסקים מדרבנן ולכ"ע אף שאינו אוכל פת אלא פירות וכיוצא בו יצא (ואם קיבל עליו להתענות כך וכך ימים ופגע בו ר"ח עיין בש"ע סי' תי"ח) והמתענה תענית חלום בר"ח ניסן או בר"ח אב אין צריך למיתב תענית לתעניתו כיון די"א דמצוה להתענות בהם שהם תענית צדיקים. ומצוה להרבות בסעודת ר"ח ואם חל בשבת יעשה תבשיל א' יותר משאר שבתות (א"ר בשם שכ"ג) מזכירין יעלה ויבוא בבה"מז ואם לא הזכיר אם סיים ברכת בונה ולא התחיל עדיין הטוב והמטיב אעפ"י שאמר כבר בא"י מסיים אמ"ה אשר נתן ר"ח לזכרון לעמו ישראל ואם כבר אמר הטוב אין צריך לחזור כיון דאין חוב לאכול פת דוקא:

היה אוכל בערב ר"ח ולאחר שהתחיל לאכול התפללו הצבור מעריב אזלינן בתר התחלת הסעודה ואינו מזכיר של ר"ח דדומה למש"כ (בסימן רס"ג סעיף ט"ז ובמגן אברהם שם) אבל אם התחיל אחר שהתפללו הצבור אעפ"י שהוא לא התפלל ערבית מזכיר של ר"ח דהיחיד נגרר אחד הצבור (כדאיתא בסי' רס"ג ובסי' תקנ"א סעיף ט' ובמגן אברהם שם ס"ק כ"ו יש ט"ס וצ"ל בטור סי' קי"ז וכ"ה להדיא בסי' תי"ט במגן אברהם בסימן רצ"א ובא"ע ס"ס קכ"ג אך צ"ע שהרי כתב המגן אברהם בסימן ל' ס"ק ז' דבמלתא דרבנן אינו נגרר אחר הצבור) ואם לא התפלל מנחה עדיין אינו מזכיר כיון שעתיד להתפלל מנחה של חול (תי"ט במגן אברהם):

חל ר"ח בא' בשבת אם לא אכל גם בלילה מזכיר רק של שבת ולא של ר"ח דאזלינן בתר התחלת הסעודה ואם אכל גם בלילה כיון דצריך להזכיר של ר"ח ואם יזכור גם של שבת הוי תרתי דסתרי ולכן מזכיר רק של ר"ח אבל כשחל חנוכה ביום א' אפילו אכל גם בלילה מזכיר של שבת או של ר"ח דאין חיוב הזכרת של חנוכה כחיוב של ר"ח (שם):

היה אוכל בר"ח מבע"י וכבר התפלל מעריב במוצאי ר"ח אינו מזכיר של ר"ח וה"ה בשבת דהוי כתרתי דסתרי ואם הוא לא התפלל אע"פ שהצבור התפללו מזכיר של ראש חודש. ודוקא שהתחיל לאכול קודם שהתחילו הצבור להתפלל מעריב אבל אם התחיל לאכול אחר שהתפללו הצבור מעריב אם כבר התפלל מנחה אינו מזכיר של ר"ח דנגרר אחר הצבור והוי כהתחיל בחול אבל אם לא התפלל עדיין מנחה כיון שצריך להזכיר של ראש חודש במנחה מזכיר ג"כ בברכת המזון (שם במגן אברהם):

ר"ח שחל בשבת והזכיר של שבת ולא אמר יעלה ויבוא אם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר כדין ר"ח כמבואר לעיל סימן ב' ואם כבר פתח הטוב והמטיב אינו חוזר ואם שכח גם רצה ונזכר קודם שהתחיל הטוב אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה ור"ת לזכרון בא"י מקדש השבת וישראל ור"ח (וע"ל בדין ברכת המזון כלל מ"ז):

ר"ח אסור בהספד וא"א צ"ה וקדיש וה"ה בכל יום שא"א תחנון ואפילו לחכם בפניו וכ"ש בזמנינו שאין לנו ת"ח ששואלין אותו דבר הלכה בכ"מ ואומרה (כ"כ המגן אברהם ס"ס תקמ"ז ומש"כ א"ר דמצינו דגם בזמה"ז לענין מסים בי"ד סי' רמ"ג ובח"מ ס"סי תר"ב בסמ"ע נ"ל דל"ד דהתם תליא במי שתורתו אומנתו וא"צ לזה ת"ח דוק שם בפוסקים אבל היכא דבעינן ת"ח אין לנו בזמן הזה וכ"ש לדעת רמב"ם דר"ח אקרי מועד מה"ת ולכן אין להקל ואף לפי מה שכתב הלבוש דדורשין עליו היינו לומר ד"ת אבל לא כמו בזמנינו שאומרים עליו קינות והספדים נ"ל דאסור בכל יום שאסור בהספד וכמש"כ הט"ז סימן ת"כ וכן נראה ממעשה שכתב הט"ז דע"כ לא היו מסופקים אלא בצ"ה אבל בהספד לכ"ע אסור. ובאמת הדבר תמוה מאד דצ"ה דאינו אלא תחנה אסור והספדים וקינות יהיה מותר):

דין הזכרת יעלה ויבוא בי"ח מבואר בדין תפלה כלל כ"ד סי' כ"א ובכלל כ"ח:

מ"ע מדרבנן לקרות הלל בימים שנעשו נסים לישראל. ונהגו לקרוא גם בראש חודש אלא שהימים שחייבו חכמים הסימן בבט"ח ואז גומרין ההלל דהיינו ב' ימים ראשונים של פסח ב' של שבועות ט' של סוכות ח' של חנוכה ובר"ח ובשאר ימי פסח קורין הלל בדילוג ומ"מ מברכין תחלה וסוף. ומ"מ בימים שאין גומרין הלל יזהר היחיד לקרותו עם הצבור די"א דיחיד אין מברך אע"ג דלא קי"ל הכי מ"מ לכתחלה יזהר בזה. ולכן אם בא לבהכ"נ סמוך להלל יקרא תחלה הלל עם הצבור ואח"כ יתפלל ואם הוא באמצע פסוקי דזמרה יקרא הלל עם הצבור ולא יברך תחלה וסוף דברוך שאמר וישתבח נחשב לברכה גם על ההלל אבל בימים שגומרים הלל לא יעשה כן דלכ"ע היחיד מברך על הלל. וכשקורא ביחיד אם יש שנים יאמר בפניהם הודו כו' והם יענו דכיון שאומר הודו משמע שאומר לאחרים. ואסור להפסיק בו ובימים שגומרים הלל דינו לענין הפסקה כמו בק"ש בכלל כ' ואם הפסיק אפילו שהה לגמור את כולה א"צ לחזור לראש. וצריך לקרותו כסדר ואם דילג פסוק א' צריך לחזור ולקרות מאותו פסוק ואילך כסדרו וצריך לקרות מעומד ואפי' לסמוך אסור דסמיכה אינה כעמידה חוץ מליל פסח שקורין מיושב:

א"א הלל בבית אבל בר"ח וא"צ ג"כ לומר אח"כ בביתו דאינו חוב כ"כ אבל בחנוכה אומר כל אחד ואחד בביתו (סימן ק"א במגן אברהם):

אחר הלל אומר קדיש שלם ומוציאין ספר תורה וקורין בו ד' הכהן קורא וידבר צו ואמרת ולוי חוזר וקורא ואמרת וקורא את הכבש ועשירית וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חדשיכם ורביעי קורא ובר"ח עד סוף (סימן תכ"ג בש"ע) (והגר"א בבאוריו סק"ג הכריע שהכהן קורא כנ"ל והלוי קורא את הכבש עד וביום השבת והשלישי קורא מעולת תמיד עד ובראשי חדשיכם ע"ש):

אחר קה"ת אומר קדיש ואשרי ובא לציון וחצי קדיש ומתפללין מוסף וחולצין התפילין קודם מוסף ובפמ"ג א"ח סימן כ"ט ס"ק ב' בט"ז כתב שיש לחלוץ התפילין קודם יה"ר שבובל"ג שנשמור חקיך משום דבמערבא היו מברכין על חליצת תפילין לשמור חקיו ע"ש. שיר של יום ר"ח מזמיר ק"ד ברכי נפשי:

הרואה לבנה בחדושה מברך אשר במאמרו כו' ואין לקדש אלא כשהוא ודאי לילה שתהא זריחתה ע"ג קרקע וראוי להנות מאורה. וצריך שלא יהיה מסך מבדיל בינו לבין הלבנה אא"כ הוא דבר זך שהלבנה נראית ממנו שיוכל להכיר דברים הניכרים לאור הלבנה וה"ה אם נתכסתה בעבים אינו מברך אבל אם נתכסה בעב דק וקלוש מברך ואם התחיל לברך שהיה סובר שיוכל לגמור הברכה קודם שתתכסה ונתכסתה באמצע הברכה גומר הברכה אבל אם משער שלא יוכל לגמור קודם שתתכסה לא יתחיל. ונ"ל דמ"מ בדיעבד יסיים הברכה ואם אפשר בקל לא יקדש תחת גג ואהל שאינו דרך כבוד אלא בחצר או בשדה כיוצאין לקראת מלך ובלבד שיהיה המקום נקי (ועיין בה' ברכות כלל ג' וסימן תכ"ו) ותחלה יתפלל מעריב ואח"כ קידוש לבנה דתדיר קודם ומ"מ אם הימים מעוננים ואין עוד רק ב' או ג' ימים יכול לקדש קודם מעריב (וכ"כ אמ"ו בנ"ב):

מצוה מן המובחר לקדש במוצאי שבת דאז הוא מבושם ומלובש בכלים נאים ואם יש לחוש דעי"ז לא יוכל לקדש יקדש אף בחול ואם מו"ש ליל י' בחדש אין ממתינים (וע' מ"ש בכלל ס"ח בדין שיהוי מצוה דס"ח ס"ל דלא משהינן כלל למצוה וכ"כ כמ"א רסי' כ"ה וא"כ אין להמתין כלל עד מו"ש) ולא יקדש עד שיעברו לפחות ג' ימים מן המולד ויש ממתינים עד ז' ימים אם לא כשחל מו"ש בתוך ז' דאז מקדשין במו"ש ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד וחשבינן מע"ל. וסומא מותר לקדש הלבנה כי ברכה זו נתקן על חידוש העולם ודומה ליוצר המאורות:

אין לקדש קודם ט"ב וכן כשהוא אבל אא"כ כשלא ישלים אבילתו עד י' בחדש דאז יקדש בימי אבלו ואין לקדש כשהוא בתענית עד שיטעום מקודם ומ"מ במוצאי יה"כ כיון שאז העולם בשמחה מקדשין אף קודם ולכתחלה אין מקדשין בליל שבת או יו"ט. ומ"מ בשעת הדחק מותר לקדש (שם במגן אברהם ס"ק ז'):

ר"ח שחל בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר יעלה ויבא בעבוד' ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבוא ומוציאין שני ספרים בא' קורין שבעה בסדר היום ובשני קורין מפטיר וביום השבת ובר"ח ומפטירין השמים כסאי חוץ מר"ח אלול שחל בשבת מפטירין עניה סוערה כן סתם הב"י אבל מנהגינו ע"פ רמ"א דאפילו ר"ח אלול שחל בשבת מפטירין השמים כסאי ואז מפטירין בכי תצא רני עקרה וגם עניה סוערה כדי לקרות ז' דנחמתא. וכן ר"ח אב שחל בשבת יש מקומות שמפטירין שמעו כדי לקרות ג' דפורענותא אבל במקום שאין מנהג ראוי לקרות השמים כסאי (ובביאורי הגר"א סק"ח הכריע לקרות שמעו וע"ש). ור"ח שחל בא' בשבת קורין מחר חדש אבל כשחל ר"ח אלול בא' בשבת קורין עניה סוערה ולא מחר חדש. ואם ר"ח ב' ימים מפטירין השמים כסאי. ואם חל ר"ח בא' מד' פרשיות שבאדר מפטירין בשל פרשה ולא בשל ר"ח (סימן תכ"ה):

מפטירין ג' דפרענותא וז' דנחמתא וג' דתיובתא ואם טעה והפטיר בשבת ראשון הפטורה של אותה סדר יפטיר לשבת הבאה דברי ירמיה וגם שמעו אע"ג דאין מדלגין מנביא לנביא הכא סמוכין זה לזה. ג' דפורענותא. דברי ירמיה. שמעו. חזון. ז' דנחמתא. נחמו. ותאמר ציון. עניה סוערה. אנכי. רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש ובצ"ג במנחה דרשו. ובשבת תשובה מפטירין שובה (ובמהרי"ל כ' שקורין שובה עד סוף ואח"כ מתחילין ביואל תקעו עד ולא יבושו עמי לעולם וכ' הטעם מחמת שאין בו כ"א ט' פסוקים בהפטרת שובה ובאמת כן הוא המנהג לקרות שובה וגם הפסוקים מיואל כנ"ל אך טעם מהרי"ל צ"ע הא סליק ענינא וכל דסליק ענינא מותר לקרות אף פחות מכ"א פסוקים וכן נוהגין תמיד לקרות הפרשה אף פחות מכ"א פסוקים היכא דס"ע אלא נ"ל הטעם דמוסיפין לקרות אחר זה הפסוקים מיואל כנ"ל משום דמסיים בדבר רע ופושעים יכשלו בם (לכן מהראוי לסיים בטוב) וכשר"ה ב' ג' דאז יש שבת בין יוה"כ לסוכות שקורין האזינו מפטירין וידבר דוד. ובשאר שבתות השנה מפטירין מעין הפרש'. וכשקורין ב' פרשיות מפטירין בשל אחרונה מלבד באחרי קדושים כשהן מחוברין מפטירין הלא כבני כושיים שהיא הפטרת אחרי. מה שכתב בחומשים הפטרת וישלח ויברח יעקב הוא טעות אלא בויצא מפטירין מן ויברח עד סוף הושע ואח"כ פסוקים מיואל ואכלתם אכול וגו' וידעתם וכו' ג"כ מטעם לסיים בטוב ובוישלח מפטירין מן ועמי תלואים וגם מקצת ויברח יעקב עד ומושיע אין בלתי ועפ"י הגר"א נוהגין להפטיר בפרשה וישלח חזון עובדיה (תכ"ח):